

УДК 346.93

*Богдан Дерев'янку,
провідний науковий співробітник
відділу міжнародного приватного права
і порівняльного правознавства
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор
(Україна, м. Київ)*

ПРО УТОЧНЕННЯ АРБІТРАБЕЛЬНОСТІ ПРЕДМЕТА СПОРУ, СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКОНУ ТА ЮРИСДИКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖНОГО СУДУ ПРИ ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВІЙ ПАЛАТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (далі – МКАС при ТПП України) пройшов більш ніж чвертьвіковий шлях становлення, набрання досвіду та удосконалення діяльності. У загальних рисах його правовий статус та правовий режим діяльності визначено Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року [1] та доданим до нього положенням про Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України. Закон є виваженим, містить 36 статей, назване положення і положення про Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України [1]. Проте на відміну від абсолютної більшості інших законів України, які набули чинності на початку 1990-х років, Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» лише чотири рази зазнавав змін. Дещо виправляє ситуацію те, що більш глибоке регулювання діяльності МКАС при ТПП України забезпечується спеціальним підзаконним НПА – регламентом Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, затвердженим Рішенням Президії Торгово-промислової палати України 27 липня 2017 року № 25(6) [2]. Тим не менше, перманентні реформування судової системи України, рівно як і розвиток ділової активності, поява нових видів господарської діяльності в Україні та світі вимагають

як мінімум ретельного дослідження, а як максимум розробки і запровадження новітнього удосконаленого правового забезпечення функціонування МКАС при ТПП України як недержавної установи по розв'язанню міжнародних комерційних спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Протягом декількох останніх років дослідженню правового режиму діяльності МКАС при ТПП України, вивченню особливостей законодавства та пошуку напрямів подолання проблем у його діяльності та діяльності інших нових судових органів в Україні присвячували час та увагу українські дослідники. Серед них можна назвати таких вчених, як: К.М. Воронов [3], О.М. Гончаренко [4], С.М. Грудницька [5], О.А. Делінський [6], С.Ф. Демченко [5; 7; 8; 9], Є.О. Колдов [10], О.О. Квасніцька [11], О.Д. Крупчан [12], О.М. Макеєва [13], В.І. Нагнибіда [14; 15; 16], К.М. Пільков [17], О.П. Подцерковний [18; 19], В.В. Резнікова [20; 21; 22; 23], В.С. Щербина [22; 23] та інші.

У нашій попередній роботі вивчалися можливості утворення нового окремого спеціалізованого інвестиційного суду України або ж удосконалення діяльності МКАС при ТПП України в частині захисту законних прав та інтересів українських та іноземних інвесторів в українську економіку [24]. В іншій роботі надавалася характеристика різним історично-правових періодам виконання рішень господарських та схожих із ними судів, зокрема в частині ефективності виконання та потреби у зміні правового режиму діяльності господарських та інших судів (і чи не в першу чергу МКАС при ТПП України) [25]. Тим не менше, сьогодні ситуація, що склалася у судовій системі України, зокрема щодо довіри судам і суддям, оперативності та об'єктивності судових рішень, ефективності виконання судових рішень та ін. потребує подальших досліджень із внесенням пропозицій до судової практики і законодавства. Серед іншого, важливим виглядає переосмислення ролі і значення МКАС при ТПП України у сучасній системі правосуддя України, уточнення його юрисдикції.

Формування цілей статті (постановка завдання). Наведене вище дозволяє сформулювати ціль статті як – на основі аналізу поняття, генезису становлення, особливостей правового режиму діяльності, нормативного забезпечення функціонування МКАС при ТПП України визначити потребу і зробити пропозиції щодо зміни його юрисдикції. Для досягнення визначеної цілі статті обов'язковим буде проведення дослідження схожих із юрисдикцією категорій арбітрабельності

предмета спору та сфери застосування положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

МКАС при ТПП України розпочав свою діяльність у 1992 році, тобто навіть до набрання чинності названим раніше Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року. Проте в історичній ретроспективі міжнародні комерційні арбітражі є синонімами господарських, торгових, комерційних, арбітражних судів, в яких нейтральними по відношенню до сторін спору та незалежними від будь-яких інших факторів судді (арбітри) вирішували спори, що виникали між суб'єктами господарювання, що були представниками різних держав. Спори вирішувалися як на основі права однієї із сторін спору, так і на основі сформованих у процесі здійснення підприємницької діяльності (у першу чергу господарсько-торговельної) правових звичаїв. Формування міжнародних правових звичаїв та утворення й розвиток системи міжнародних комерційних арбітражів взаємно спричинювали одне інше як курка і яйце та виступали каталізаторами одне іншого.

Аналоги МКАС існували уже у найдавніших державах світу. Про їхню діяльність залишилося небагато інформації. У Давньому Римі було переосмислено досвід відомих і невідомих нам держав прадавнини, додано свої особливості й утворено систему судів, що розглядали спори між торговцями, ремісниками, гільдіями, муніципіями, передвісниками мануфактур і навіть державами. Найчастіше спір вирішували приватні судді (арбітри), які не залежали від держави, проте мали значний авторитет у суспільстві або у певному його прошарку. Ними могли бути самі колишні торговці, які в силу віку і досвіду уже не хотіли виходити в море чи їхати торгувати до інших держав, а їхній досвід і повага дозволяли колишнім колегам сподіватися на об'єктивність та неупередженість у вирішенні того чи іншого спору.

У період існування Київської Русі на її території найбільш поширеною була форма договірного вирішення спорів за посередництва третейського суду. Хоча староруське судочинство не знало будь-якого впливу з боку римського права, у практиці судів Київської Русі можна знайти чимало аналогій з римським правом. Проте інститут третейського суду не набув такого поширення у сфері торговельного обороту, як у західноєвропейських країнах [26, с. 391]. Можливо це було пов'язано із менш жвавим розвитком торгівлі через сусідство ворожих племен і народів і постійну потребу захищатися, аніж розвивати ремесло і торгувати. Також причиною може бути

переважно більш авторитарний характер влади у правителів, чиновників і знаті Київської Русі у загальному порівнянні із аналогічними у королів більшості держав Західної Європи.

За часів Литовсько-польської доби торгові суди створювались для розгляду спорів у торговій сфері, коли в пошуках істини вимагали певних спеціальних знань. І третейські, і торгові суди базувались на принципах швидкої та неформальної процедури. Торгові суди були непрофесійними і поділялися на: ярмаркові суди; суди купецької гільдії або міські торгові суди. Ці суди були засновані на праві справедливості і склалися із суддів та обізнаних осіб, обраних на ринку чи ярмарку їх товаришами [26, с. 392]. Уже тоді судовому процесу торгових судів був притаманний змагальний характер, що ґрунтувався на принципі диспозитивності і передбачав надання доказів сторонами обраним ними раніше суддям. Загалом принцип диспозитивності має надважливе значення для сторін усіх спорів. А сьогодні по відношенню до сторін спорів у МКАС при ТПП України цей принцип має ще більш розгорнутий вигляд.

Суперечливі часи у період свого становлення переживали комерційні та третейські суди у межах законодавства Австро-Угорської та Російської імперій, а також під час формування й еволюції законодавства СРСР.

Сьогодні українськими вченими арбітраж визначається як «найвищий пілотаж юриспруденції», і робиться висновок, що країни, де розвивається міжнародний арбітраж, мають розвинені правові системи. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» виходить з визнання корисності арбітражу як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, враховує положення про такий арбітраж, які містяться в міжнародних договорах України, насамперед, у міжнародних конвенціях. В основу Закону покладено Типовий закон про міжнародний торговий арбітраж, прийнятий у 1985 році Комісією ООН з права міжнародної торгівлі і схвалений Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму національному законодавстві, що забезпечує однаковий підхід до правового регулювання діяльності міжнародного комерційного арбітражу в цих державах [6, с. 367]. Позитивом міжнародного арбітражу є уніфікація його діяльності у великій кількості різних держав. Також наявні й інші переваги перед національними господарськими (комерційними, арбітражними, торговими) та загальними судами. Такі переваги пришвидшують вирішення спору та однозначно мають юридичну силу, яка не дозволить знехтувати рішенням арбітражу. Також той факт що арбітром може бути

особа яка має добрі знання щодо предмету спору, а це особливо важливо в господарських справах, надає можливість більш кваліфіковано та вірно вирішити спір [27, с. 236]. Елементи права на справедливий судовий розгляд в рамках МКАС застосовуються і в деяких випадках є більш жорсткими у порівнянні з регулюванням у національних судах цивільного судочинства, наприклад, вимога незалежності, безсторонності суду. В рамках МКАС дана вимога застосовується ефективніше, адже сторони мають право самостійно обирати склад арбітражного суду, оголошувати відводи при найменшій підозрі зменшення незалежності чи безсторонності [10, с. 70-71].

З іншого боку, О.А. Делінський не назвав арбітраж судом, а назвав «найвищим пілотажем юриспруденції» [6, с. 367], а Б.В. Тилюк назвала його місцем: «Арбітраж стає універсальним місцем вирішення спору, дозволяє уникнути формалізму та конфронтації при розгляді, забезпечуючи при цьому необхідну ступінь конфіденційності, що є вельми суттєвим у сфері господарювання. Арбітраж протиставляється не тільки судовому вирішенню спорів, але й іншим альтернативним процедурам (переговори, посередництво), в той же час не стає відособленим від системи альтернативного вирішення спорів, наприклад від примирювальних процедур» [27, с. 234]. На схожих позиціях стоять і автори третьої із щойно наведених наукових робіт. Вони вважають, що МКАС не є судом у формальному розумінні, це є альтернативним способом вирішення спору – alternative dispute resolution (ADR), проте, виходячи із практики ЄСПЛ, який широко тлумачить розуміння «суду», МКАС є судом у розумінні ЄСПЛ, адже відповідає характеристикам органу, який може здійснювати вирішення справи. Тому і постає питання співвідношення арбітражу і пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, адже положення цієї статті є основою відправлення правосуддя у класичних судах [10, с. 66-67].

Мусимо не погодитися із наведеними у попередньому абзаці думками вчених, оскільки вважаємо більш точним визначати МКАС при ТПП України як окремий судовий орган із певною компетенцією та юрисдикцією. І саме в такому ключі має розвиватися законодавство, судова, правовиконавча і правозастосовна практика. У статті 2 «Визначення термінів та правила їх тлумачення» названого Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» надається визначення терміну «арбітраж» як будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема МКАС або Морською арбітражною комісією при

ТПП України [1]. Тут МКАС при ТПП України названо постійно діючою арбітражною установою.

Законодавство, що визначає компетенцією та юрисдикцією МКАС при ТПП України, постійно змінюється у бік підвищення рівня зручності для учасників спору. Так, в якості негативу нами вказувалося, що арбітражний збір у МКАС при ТПП України є достатньо високим (при вартості позову до 10 000 доларів США сума арбітражного збору становить 1 800 доларів, а спір на суму меншу 1 800 доларів США взагалі облишений економічного сенсу) [24, с. 323]. Але при цьому є і позитив у встановленні максимального розміру арбітражного збору при ціні позову понад 50 000 000 доларів США – не більше 350 000 доларів США [2]. Водночас, домовлятися з опонентом буде доволі вигідно: при винесенні складом Арбітражного суду рішення на узгоджених сторонами умовах у першому засіданні позивачу повертається без реєстраційного збору 25% арбітражного збору. Решта арбітражного збору розподіляється між сторонами порівну, якщо сторони у мировій угоді не погодили інший розподіл арбітражного збору [6, с. 369-370].

Як зазначалося вище, у радянські часи спостерігалось неоднозначне ставлення до комерційних арбітражів та третейських судів. І взагалі тогочасні суб'єкти господарювання були вкрай обмежені у виборі виду діяльності, організаційно-правової форми, форми власності та ін. З початком 1990-х років відбулися зміни. Останнім часом в Україні і світі у різних колах ведеться мова про іншу крайність – так зване «лібертаріанство», тобто про свободу діяльності у різних сферах і галузях економіки, суспільного та приватного життя. В цілому ця теорія будується на демократичних свободах і бере за основу дозвільний принцип «дозволено усе, що не заборонено законом». На цьому принципі побудовані і теорії цивільного та господарського права. Проте мінусом «лібертаріанства» є передбачення майже повної відсутності у законі заборон. А отже, ця теорія багато у чому має схожість із поширеною на початку 1990-х років у державах - колишніх республіках СРСР теорією «ринкового фундаменталізму», яка передбачала повну відсутність державного регулювання в економіці. Наслідки гіпертрофованого захоплення ідеями теорії «ринкового фундаменталізму» вилилися у надшвидкому обвалі економіки, зростанні безробіття та гіперінфляції. Щоб не повторити помилки недавнього минулого, слід будувати законодавчі норми таким чином, щоб у них містилися свободи вибору одночасно із певними обмеженнями та заборонами. Саме у такому вигляді побудовано значну кількість норм господарського законодавства. Пригадаємо два

перші загальні принципи господарювання в Україні, названі у частині першій статті 6 «Загальні принципи господарювання» Господарського кодексу України:

- забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;

- свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом [28].

На основі цих принципів потенційні та діючі суб'єкти господарювання можуть вільно обирати серед дозволених або не заборонених у законодавстві:

- організаційно-правові форми суб'єктів господарювання;

- комерційний або некомерційний статус;

- сферу та вид діяльності.

Допустимість, на противагу обов'язковості, імперативності, вибору сторонами арбітражного порядку вирішення спору, що за своїм змістом підпадає під встановлені законом критерії, є одним із базових проявів правової природи міжнародного комерційного арбітражу, втілюючи принципи диспозитивності арбітражного розгляду та автономії волі сторін [16, с. 209].

Суб'єкти, що є учасниками спору, який розглядається у МКАС при ТПП України мають право обирати право, за яким буде вирішено спір між ними: національне право країни одного із учасників спору або третьої країни; право, сформоване на основі міжнародних конвенцій та двосторонніх і багатосторонніх договорів; право, сформоване на основі правових звичаїв, правил, торгових та інших чесних звичаїв у підприємницькій діяльності.

Так, сторони арбітражу, здійснюючи вибір права, можуть поєднувати право різних юрисдикцій, обмежувати дію права (виключати застосування певних норм та положень з обраного права) або взагалі відмовитись від застосування будь-якого національного права. Концептуально дискомфортне питання пошуку нової форми права у контексті арбітражу здобуває практичне значення, підтвердженням чого є висновок Палати Лордів Англії та Уельсу у справі Channel Tunnel (1993): «Сторони обрали невизначене право, що має застосовуватись до суті спору. Воно дивно нейтральне, анаціональне, екстраюдиційне. Проте, не важливо, правильний чи ні вибір права, якщо сторони зробили цей вибір» [29; 30, с. 51-52].

Крім цього, учасники спору, який розглядається МКАС при ТПП України, можуть обирати арбітрів будь-якого громадянства з-поміж тих, які є у його списку.

Наведені свободи сторін у процедурі розгляду спору МКАС при ТПП України, обґрунтовано обмежені положеннями законодавства, потребують доповнення. У назві та тексті статті 1 «Сфера застосування» Закону України «Про міжнародний

комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року [1] ключовий термін «сфера застосування» може бути замінено синонімами «юрисдикція МКАС при ТПП України» або «арбітрабельність предмета спору». Ключовими для розуміння обсягу трьох наведених понять є пункти 2 і 3 цієї статті 1.

Пунктом 2 визначено, що до МКАС при ТПП України можуть за угодою сторін передаватися:

- спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також

- спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України [1].

По-перше, слід не погодитися із застосуванням у частині першій цього пункту терміну «інших цивільно-правових відносин». Його має бути замінено терміном, що безпосередньо характеризує учасників комерційних відносин. Видається, що цей термін було внесено до Закону ще у 1994 році, коли законотворці керувалися примітивним розумінням про право, сформованим для пересічного громадянина в СРСР, за яким право поділялося на кримінальне (пов'язане із порушенням закону під час скоєння злочину) та цивільне (пов'язане із будь-якими іншими відносинами, що не виникали внаслідок порушення закону та скоєння злочину).

По-друге, слід розширити частину другу пункту 2 статті 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» або додати окрему третю частину, якою буде поширено сферу застосування цього Закону і на усіх інших суб'єктів господарювання в Україні за їх бажанням.

В.І. Нагнибіда зазначив, що питання арбітрабельності предмета спору як передумови правозастосування в МКАС є багатоаспектним та потребує дослідження у взаємозв'язку таких складових елементів проблематики: 1) категорій спорів, що за законодавствами окремих держав визначаються як арбітрабельні та неарбітрабельні; 2) аспектів визначення застосовного до арбітрабельності права; 3) встановлення суб'єктів, компетентних вирішувати питання арбітрабельності на різних стадіях арбітражного розгляду, при визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення [16, с. 211]. У третій складовій вчений визначив «суб'єктів, компетентних вирішувати питання арбітрабельності». Але ж на арбітрабельність предмета спору також напряму впливає категорія суб'єктів, які потребують допомоги МКАС при

ТПП України з вирішення спору між ними по суті. Тобто суб'єктів, які можуть бути сторонами у суді, визначено не було. Ця четверта характеристика обов'язково повинна враховуватися при визначенні меж арбітрабельності, сфери застосування положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» або юрисдикції МКАС при ТПП України.

Сучасна державна судова система України серйозно дискредитована із середини та ззовні. З середини окремі нечесні, корумповані судді часто застосовують подвійні стандарти при ухваленні рішення, допускають конфлікт інтересів. Ззовні українські і зарубіжні політики, представники ЗМІ, численні так звані блогери, громадські активісти та інші особи й організації постійно як обґрунтовано, так і бездоказово применшують роль та значення судової гілки влади в Україні, звинувачують окремих суддів та судові інстанції у нехтуванні основними принципами судочинства – верховенства права; рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; неприпустимості зловживання процесуальними правами та іншими. Можливо через це значна кількість українських суб'єктів господарського права не звертається за захистом своїх прав до української судової системи, зокрема до господарських судів. У них є право на звернення до третейських судів. Проте, цього недостатньо. Тому керуючись описаним раніше загальнодозвільним принципом, можна запропонувати законодавцеві надати дозвіл українським суб'єктам господарювання звертатися до МКАС при ТПП України за вирішенням внутрішньоукраїнського господарського спору. Арбітрами там є найбільш відомі та авторитетні українські вчені і практики, а також авторитетні представники іноземних компаній, судів, наукових та освітніх установ. Тим більше, що, як було показано вище, подання позову на розгляд у МКАС при ТПП України малозначущого спору є недоцільним і не виправданим для позивача. А отже у випадку надання такого дозволу МКАС при ТПП України не буде перевантажений.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямку.

МКАС при ТПП України є недержавним судовим органом. Про це свідчить генезис розвитку судової системи та системи МКАС у світі та Україні, а також положення сучасного українського законодавства. Консервативність діяльності органів судової влади є причиною майже повної відсутності змін і доповнень до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 лютого 1994 року, а отже і причиною наявності застарілих та/або неточних норм. Їх уточнення, рівно як і зміни юрисдикції МКАС при ТПП України є завданням для вчених, практиків,

законотворців. Відсутність довіри суспільства до «класичної» судової гілки влади нашою є на обґрунтування пропозиції щодо розширення меж арбітрабельності, сфери застосування положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та юрисдикції МКАС при ТПП України в напрямку її поширення на спори між українськими суб'єктами господарювання. Тим більше, що така пропозиція відповідає загальнодозвільному принципу, що формує доктрину господарського права і полягає у наданні дозволу наявним або потенційним суб'єктам господарювання обирати у межах, визначених законом, вид діяльності, зручну для себе організаційно-правову форму суб'єкта господарювання, комерційний або неприбутковий статус, судів третейських судів або арбітрів МКАС при ТПП України та інше, а в випадку реалізації нашої пропозиції – ще й суд – господарський суд першої інстанції, третейський суд або МКАС при ТПП України. Але для повноцінної реалізації зробленої пропозиції слід розробити і надати до Верховної Ради України проект закону України із її обґрунтуванням. На це мають спрямовуватися наступні наукові дослідження за тематикою організації діяльності МКАС при ТПП України. Також перманентно у наступних наукових роботах має здійснюватися моніторинг положень Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» з їх уточненням та удосконаленням.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24 лютого 1994 року № 4002-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. Ст. 198.
2. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України: затверджений Рішенням Президії Торгово-промислової палати України 27 липня 2017 року № 25(6). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025571-17#n4>
3. Воронов К.М. Принцип «компетенції–компетенції» в Міжнародному комерційному арбітражі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків, 2018. 19 с.
4. Гончаренко О. Міжнародний комерційний арбітраж як саморегульована інституція. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 1. С. 4–11.
5. Демченко С.Ф., Грудницька С.М. Нове корпоративне законодавство і проблеми його застосування судами. *Економіка та право*. 2010. № 1. С. 52–56.
6. Делінський О.А. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні: правове регулювання. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-

- практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 366–370.
7. Демченко С.Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. К., 2010. 36 с.
 8. Демченко С.Ф. Паралелі та меридіани господарських та адміністративних судів. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 6. С. 73–80.
 9. Демченко С. Реформування судової системи: окремі ключові поняття. *Юридична Україна*. 2010. № 10. С. 11–15.
 10. Koldov, Y., & Koldov, O. (2020). The right to a fair trial in international commercial arbitration. *Journal of Scientific Papers «Social Development and Security»*, 10(3), 64-74. <https://doi.org/10.33445/sds.2020.10.3.6>
 11. Квасніцька О.О. Міжнародний комерційний арбітраж як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері будівництва. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 3. С. 68–72.
 12. Крупчан О.Д. Концептуально-правові підходи до створення міжнародного інвестиційного арбітражу в Україні. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 10 февраля. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/160775-kontseptualno-pravovi-pidkhodi-do-stvorenniya-mizhnarodnogo-investitsiyogo-arbitrazhu-v-ukrayini>
 13. Макеєва О.М., Мудрик Р.Р. Міжнародний комерційний арбітраж: теоретико-правові аспекти. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. К.: НАУ, 2020. № 3(56). С. 61–66.
 14. Nahnybida, V. I. (2020). Arbitration court as a subject of law implementation in the settlement of international commercial disputes. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (2), 78-86. <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.02.09>
 15. Нагнибіда В.І., Стецков Д.Д. Встановлення місця арбітражу як передумова вирішення міжнародних комерційних спорів. Порівняльно-аналітичне право. 2020. № 1. С. 183–185.
 16. Нагнибіда В. Зміст та значення арбітрабельності предмета спору у правозастосовній діяльності арбітражу. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 209–217.
 17. Пільков К.М. Теорія і практика доказування у міжнародному комерційному арбітражі: Монографія. К.: Освіта України, 2016. 240 с.
 18. Подцерковний О. Про суперечність європейським стандартам пропозицій щодо ліквідації господарських судів. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 125–130.
 19. Подцерковний О.П. Досвід спеціалізації господарської (комерційної) юрисдикції в Україні та західних країнах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Том 25. № 1. С. 146–161.
 20. Резнікова В.В. Звуження кола справ, підвідомчих господарським судам України: проблема надумана чи реальна? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право"*. 2013. Випуск 22. Частина 2. С. 59–75.

Деревянко Б.В. Про уточнення арбітрабельності предмета спору, сфери застосування спеціального Закону та юрисдикції Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. *Правовий тиждень*. 25 червня 2021 року. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=124977>

21. Резнікова В. Підвідомчість справ господарським судам України: проблеми теорії та практики. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Правові науки*. 2014. № 1(99). С. 24–32.
22. Щербина В., Резнікова В. Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України. *Право України*. 2017. № 9. С. 9–27.
23. Щербина В., Резнікова В. Основні засади (принципи) господарського судочинства України. *Право України*. 2018. № 7. С. 13–33.
24. Деревянко Б. Щодо формування та діяльності спеціалізованого інвестиційного суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 323–327.
25. Деревянко Б.В. Періодизація правового регулювання виконання рішень господарських та інших судів. *Університетські наукові записки*. 2014. № 2 (50). С. 192–199.
26. Федчишин А.А. Генезис законодавства про третейські суди і міжнародний комерційний арбітраж. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 390–397.
27. Тилюк Б.В. Міжнародний комерційний арбітраж як один із органів, які вирішують зовнішньоекономічні спори. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 вересня 2018 року. Кривий Ріг: ДЮІ МВС України, 2018. С. 233–237.*
28. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144.
29. Channel Tunnel Group Ltd v. Balfour Beatty Construction Ltd. *England and Wales, House of Lords*. 1993. URL: http://newyorkconvention1958.org/index.php?lvl=notice_display&id=1472&opac_view=6
30. Коч О.В. Транснаціональне право у міжнародному комерційному арбітражі: загальний огляд. *II економіко-правові студії: матеріали Всеукр. наук.-практич. конф. молодих вчених*. Одеса: Фенікс, 2019. С. 51–53.